

és nem az, mert „immunisnak senki sem mondhatja magát”. Poláris pontok, melyek a misztikum birodalmába vezetnek. A kötet nyújt némi fogózót lelkünk útvesztőiben. De nem akárhogyan, az írások nem „tompítanak” szakzsargonnal, az alapterminusok a megértés akadályozása nélkül, beépülnek a dinamikus, sokszor irodalmi szöveghelyekkel átszótt munkába.

És ki tudja, mit álmodunk holnap?

„Valamennyien úgy vagyunk, mint a görög tragédiák kórusa, amely folytonosan a sors kiszámíthatatlan esélyeit emlegeti, azt, hogy senki se tudja, mi vár reá.”

HUSZTA Rózsa

VOLT-E ÉLET A FÖLDÖN A KUKORELLYÉK ELŐTT?

Orbán Ottó: *Boreász sörénye*. Rajzok és falfirkák. Magvető, Budapest, 2001

*„Távlat és pontos közelkép, egyikük nélkül sincs vers.
És nincs, tisztelt uraim, bármily fájdalmas is ez, jövő.”
(Megy-e előbbre majdan fajzatom? 108.)*

Orbán Ottó új kötetéről (Orbán-kockásról?) egyes szám első személyben kell írnom, egyébként hűtlen lennék mindahhoz, amit elolvastam. Még a megszólított Boreászhoz, az oroszlánhoz is. De ő most vadászni indul, hiszen oroszlán.

A rajzokat és falfirkákat gondosan elkülönítő kötet (a műfajt mindkét rész elején – „mottóként” – definiálja a szerző) valójában az „így beszéltek ti” – „így beszélek én” szétválasztó gesztust emeli ki. Az irodalom beszédét legjobban ismerő szépfő, a „mesterség” szakavatott és ironikus üzdje ugyanis a szövegről beszélő irodalomtudósokat bírálja és parodizálja, de természetesen az „így írtok ti” elve sem marad ki a kötetből. Nem is maradhat, hiszen a szerző a szövegek közi térből nem léphet ki. A rajzok sorrendje a magyarság történelmi analógiájára épül: honfoglalás, kalandozás, bezárkózás. Az utóbbi a betegséggel, a titokzatos Parkinson-kórral és az ezzel kapcsolatos önértelmezéssel, a hétköznapi heroizmusának felismerésével függ össze. Legfőképpen azonban a költészet mitológiájával, amelynek megfejtésével hiába is próbálkozik az íróból, tudósokból, akadémikusokból álló gépezet. Az önmitológia a tágabb mitológiába illeszkedik be. Az alapkérdésekre nincs pontos felelet. Rejtély, hogy mi működteti a verset, mi működteti a költő-ént, és megfeythetetlen, hogy ki „diktálja” a szöveget. A tudóspukkasztó „rajzok” a mai irodalomtudomány nyelvét/beszédét és a magaslatra emelt posztmodern hegemoniáját kérdőjelezi meg, amely megfelelkezik az irodalom legfontosabb jellemzőjéről, az egyéni „teremtésről” és nézőpontról. „Az irodalmat nem iskolák és csoportosulások írják – állapítja meg Orbán Ottó –, hanem írók, szerencsés esetben egyéniségek, akik maguk döntenek el; hogy milyen sorrendben vágják le a sárkány hét fejét.” Mindez a „posztmodern” szellemében szövegi le a szerző, ironikusan utal tehát a tudósok mulasztására. Az idézett *A magyar-magyar csúcsról* című frás továbbviszi a gondolatmenetet: „Az irodalom nem vár hivatásos történetíróira, írja ő a maga történetét, legfőképpen nem betűkkel, hanem *kottafejekkel*. Nadas Péter mondatából kihangzik egyebek közt a Thomas Manné, Kertész Imréből inkább a Kafkáié, Esterházyéból a *Világirodalmi Lexikon* plusz Ernst Jandl és Thomas Bernhard (az itt nem említettekkel jelentkezés a hátsó

bejáratnál!); a magyar prózaírók egy jelentős csoportjának egy adott történelmi pillanatban látnivalóan nagyon fontos a „német kapcsolat” a mellérendelő szerkezetéhez, a keringőzni tudó körmondathoz, míg más íróknak más a fontos, Bodor Ádám mondataiban például vajmi kevés német ösztönzést találunk, annál inkább kihallani vélünk belőlük (létük rögtönzünk) némi Camus-höz kevert Panait Istratit.”

Furfangos Orbán „léha rögtönzései” legtöbbször jól formált esszévé terebélyesednek, és a „rajz”-ként definiált műfaj a lírai vershez hasonlóan meg tudja haladni saját magát. Az idézett írás például nemcsak a szövegköziség író-szemponitú megvilágítását mondja el az „irodalom nyelvén”, hanem az anyaországi és a határon túli irodalmak egységét, ugyanakkor a hagyományra épülő differenciáltságát is kidolgozza. A szabad „mozgás” a fontos ebben a viszonyrendszerben – a „mélyen magyar jelenség”-ben, ahol a határok a könyvterjesztés határait is megszabták, illetve a bezártság és a nyelvhasználat különbözőségét ugyancsak meghatározták. Másképp volt szörnyű a bezártság Romániában, mint Magyarországon. A közép-európai pokolról különben már *Az alvó vulkán* (1981) című kötetben olvashattam (én, az olvasó). Az avantgárd és Kassák szelleme Orbán szerint a Vajdaságból szivárgott át a magyar irodalomba, Esterházy és Nádas mellé pedig Tolnai Ottó és Bodor Ádám is felzárkózott.

Az író a huszadik század tudományának kudarcát vizsgálja, amelyből egyedüli kiút a bennünk lakozó költő felismerése, a magunk fölé emelkedés „tündéri” képessége. A költészetben *belül* élő szól így a *kívülről* beszélőkhöz, a „belső költőiséget” tudatosítja, vagyis több olyan mozzanatot, amelyet a *Honnan jön a költő* (1980) című kötet tartalmazott. Az öntematizálás, a vallomásosság, a megismerés tétjének hangsúlyozása, a távlatigény ismét előtérbe kerül.

A gondos kötetkompozíció falfirkák-fejezete terjedelmes frásokat tartalmaz, sőt két „trilógiára” is bukkantam (mint a *Kis ország I., II., III.* volt). A „grafitto” műfaji megjelölést tehát ironikus nézőpontból értelmezem. A ma írója meg sem próbál az esszé hagyományra jellemző teljességigénnyel fellépni.

Az írói értékrend már az első részből is ki-kikandikált (például Kosztolányi *Füredés* című novellájának „bemutatása”, Weöres, Mándy életművének elhelyezése stb.), most azonban a „kritikus” Orbán Ottó lép elő, aki Rakovszky Zsuzsa és Nemes Nagy Ágnes költészetét (a különbözőeket!) kapcsolja össze, és csak bekiabál (hogy a lírakitikusok is meghallják): „Szép volt, Hölgyeim.”

Az évekig készülő *Harmonia caelestis* című regényről nagy igazságot mond ki: azt, hogy *regény*. Regényként helyezi magaslatra: „Esterházy úgy dob ki mindent az ajtón, ami a hagyományos regény sajátja, hogy az ablakon át visszacsempészi őket, nem ravaszágból, hanem bölcsességből – tudja, hogy az újítás értéke mindig viszonylagos, regényének szövege attól több bravúros mondatok füzérénel, hogy a klasszikus nagyregény árnyéka vetül rájuk. (...) Esterházy nem két regényt írt, hanem egyet, és *regényt* írt a családtörténet ürügyén is, kegyetlen és szeretetteljes szöveget, melyhez ha hozzá közel állók szolgáltak is modellül, nem őket írta meg egy az egyben, hanem regényalakokat kelt életre.”

A szerző szerint Esterházy tehetsége felért arra a magaslatra, ahonnan élet és irodalom szétválaszthatatlanságát látja. Orbán Ottó esetében ellenben meg kell állapítanom, hogy nem „igazi” falfirkákat írt (noha mi *itt* jól ismerjük a műfajt, és Kundera *Az élet máshol van* című regényének szövegében irodalmi rangot kapott), de funkciójuk tekintetében

mégis azok. Ha elakad a tudomány, jöhetnek a *falfirkák*, jöhetnek a *rögtönző*, célratoró gesztusok.

Én, az olvasó, a két részre tagolt kötet két írását kapcsoltam össze: a *Nagyszombat, 1704*-et és a *Posztmodern* című szövegeket, amelyek élesen bírálják az irodalomtudomány modoros madárnyelvét, a szabadság nevében merev szabályrendszert létrehozó öncélú irodalomtudósi magatartást. Az egyik madárnyelvtől alig szabadult meg a magyar irodalom, máris kialakult a másik, csak az a baj – mondja Orbán Ottó –, hogy az irodalom helyett az irodalomtudomány szabadsága valósult meg, amely az anyanyelv és a magyar irodalom szellemétől idegen, személytelen beszédmódhoz vezetett. A satirikus eszközök sem hiányoznak, amikor a bosszantó jelenségről szól az író, ilyenkor anekdotázó kedve is felszínre tör. Einstein a végén ülve fedezte fel a relativitáselmélet képletét. A posztmodern esetében egy egész egyetemi tanszék ült a végén, mert aznap romlott tűrés sűteményt adtak a menzán.

A *Nagyszombat, 1704* első bekezdését stílusparódiaként olvastam: „Paradigma Bella (kiképzett úrképelemző és rejtjelkulcsfejtő, posztgraduális bölcsész doktorandusz [doktoranda?], értekezésének [helyes magyarsággal *pfécsdájének*] témája *Volt-e élet a Földön a Kukorellyék előtt?* egyből átlát a szítán: – Ez egy történelmileg narratívára determinált szövegalkazat.” A *Pétermegörzőben* a Nádas-bibliográfiát kiegészítő költészetre figyelmeztet. A *Gyilkosok* viszont „rétegezett” szöveg, amely az Anekdota és az ősz magyar akadémikus pokorra szállását éppen anekdotázó modorban mutatja be. Dante és Balzac Isten engedélyével leadhatja művét a túlvilági portán, ám az ősz magyar akadémikus (aki „szarszagot” áraszt) menthetetlenül pokorra jut, a túlvilági technika és a programozás hibátlan: „Így szálla alá a poklokra az, aki valaha az ősz akadémikus volt ezen a világon, s véle az Anekdota nevű betyár, akit a zsandárok, minekutána tetten érték Mikszáth Kálmán egy hosszabb mondatának olvasása közben, nagy ügyel-bajjal ugyan, de végtére is megfogának.”

A *Gyilkosok* a kötet egyik legsikeresebb írása, irodalmi, stilisztikai értékei mellett sűrített irodalomtörténet (a korszakváltás, elnézést, majdnem így írtam: a paradigma-váltás láttatása) és az avított akadémikusi gesztus bírálata.

A pontatlanságból, lustaságból, rendtelenségből fakadó tudósi hibát szintén célba veszi Orbán Ottó, amikor az *Új magyar irodalmi lexikon* szócikkét vizsgálja, és egy csöppnyi hülyeségből a tengert pillantja meg.

Orbán Ottó szellemes prózaírói beszéde ugyanarról szól, amiről a modern irodalomtudomány beszél, csak a költészeten belül élő *kívüállóként* mutat rá a „továbblépés” időszerűségére. Szerző-én arról is meggyőződött, hogy mint beszélő kiválóan ismeri a tudósok nyelvét is, a paródia pedig természetesen részben önparódia is. Két sűrített, rövid műfajt választott Orbán Ottó, de a költő (a sűrítés művelője) éppen a prózaírás terjengősségre is esélyt adó lehetőségeit használta ki. A mértéktartás etikája viszont több szempontból érvényesül.

Az *Éjjeli beszélgetés* az előre megírt Mándy-nekrológ ürügyén mondja ki, hogy mennyire kiszámíthatatlan az utóélet. A Darling presszó törzsközönsége most azon röhög, hogy Mándy Mikszáth és Móricz társaságába került, holott velük még a fociról sem társaloghat. A narrátor megbízható indoklást fűz a történetekhez, amikor a frissen sírba helyezett „klasszikust” megszólítja: „Mégis mind a hárman tudátok a legfontosab-

bat, hogy a bajnokságra esélye csak annak van, akinek a mondata élve marad, ha ő maga meghal is. És a te mondatod, akárcsak az övék, él, Iván!”

Az irodalom mércéje tehát az élő mondat, az élő szöveg. Mándy ilyen szempontból az egyszemélyes bajnokság győztese. Különben Orbán Ottó sem írt volna ennyire élő paródiát a magába roskadó pizsamakabátról, a fél pár papucsról és a szoba csöndjéről. Olvasóként (Mándy helyett) a következő mondatnak örültem: „Senki, semmi, csak a sikoltani nem tudó némaság kerekre tátott szája.”

Orbán Ottónak, az Olvasónak örültem a legjobban, a kilencvenes évek magyar irodalma precíz ismerőjének. Boreász azért vadászik, mert oroszlán, Orbán Ottó viszont azért, mert írónként belső felelősséget érez mindenfajta *vadászatiért*. Ugyanakkor vállalja a felelősséget azért is, hogy Kántor Péterről pontosan hét (hetes) mondatot írjon.

HÓZSA Éva

„ESSZÉÍRÓ FORRADALOM”

A Nyugat esszéírói. Válogatta és az előszót írta Kántor Lajos. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 1993

A kolozsvári Remekírók Diákkönyvtára sorozat szerkesztői annak a szemléletnek megfelelően, miszerint az irodalom története nem írók és művek kronológiai sorrendjével, irodalmi jelenségek egymásutánjával azonosítható, hanem az olvasó tudatában folyamatosan „megtörténő események” sorozatával, azt szeretnék elérni kiadványaikkal, hogy az iskolában megszerzett statikus tudás a befogadói-olvasói tudat szerves részévé, valódi olvasmányélménnyé váljon. Potenciális olvasóik ugyanis általános és középiskolás diákok.

A Nyugat esszéírói című antológia a XX. századi magyar irodalom alakulástörténetének egy olyan szakaszát mutatja be az adott korszakból (1908–1941) válogatott művek kifejezte alkotói törekvések által, amely egy új irodalmi szemlélet elvi megalapozásának, történeti előzményei felvázolásának és hagyománya megteremtésének időszakát jelöli, azt a sajátos irodalmi forradalmat, mely felöleli a folyóirat mindhárom nemzedékének munkásságát. „Bonyolult történet ez az irodalmi forradalom, így vagy úgy klasszikussá vált szereplőkkel, akik nélkül már elképzelhetetlen ez a század – függetlenül (vagy függően) azoktól a heves vitáktól, amelyeket egymással is folytattak” (6. l.) – írja bevezetőjében Kántor Lajos, a kötet szerkesztője. Az új irodalom létjogosultságát bizonyító, azt fogalmi-szemléleti értelemben rendszerező, illetve jelenségeit értelmező munkák sajátos műfaja az esszé és annak változatai. Az átmenetként számon tartott műfaj ugyanis alkalmas forma a bölceleti-tudományos tartalom kifejtéséhez, ugyanakkor nyelve a befogadóhoz való közvetlen odafordulás eszköze: képlekeny-változékony jellegénél fogva egyesíti a megszólalásmód személyességének kifejezéstárát az értekezői stílus szótárával. Az antológiába válogatott művek mind formai, mind nyelvi értelemben a tudományos rendszerezés és a szépirodalmi mű, illetve a novella és a tanulmány között feszülő értékskálán helyezkednek el. Ezek sajátosságait szublimálják, lényegítik az esszé egyedi formájává, kezdve Osvát Ernő glosszáitól, melyeknek virtuális képe a *Nyugat* képviselte irodalmi irány tulajdonképpeni elméleti megalapozásával azonos („az ő igazi életműve”, olvashatjuk a róla szóló jegyzetben, „maga a *Nyugat*”), Babits Mihály speci-